

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-84>

УДК 332.142.4

ФІНАНСОВИЙ ВИМІР ВПЛИВУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПІДНЕСЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

FINANCIAL DIMENSION OF THE IMPACT OF FORESTRY ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS

Карпук Анатолій Іванович

доктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2920-8131>

Шуст Олександр Іванович

аспірант,
Академія праці, соціальних відносин і туризму
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5777-1065>

Буценко Ростислав Анатолійович

аспірант,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2471-9979>

Karpuk Anatolii, Butsenko Rostyslav

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Shust Oleksandr

Academy of Labor, Social Relations and Tourism

Обґрунтовано, що лісове господарство виступає основною структуроутворюючою ланкою господарських комплексів багатолісних регіонів. Встановлено, що система податкового регулювання господарського освоєння лісоресурсного потенціалу прямо корелює з вимогами бюджетно-фіскальної децентралізації, оскільки у 2013–2023 роках частка місцевих бюджетів у надходженнях податків і обов'язкових платежів до Зведеного бюджету України, сплачених сектором державних лісових господарств, коливалася в інтервалі 26,1–52,0%. Виявлено, що висока частка надходжень податків і обов'язкових платежів до місцевих бюджетів, сплачених державними лісовими господарствами, значною мірою забезпечується еквівалентним розподілом рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів між центральними та місцевими публічними фінансовими фондами. Обґрунтовано, що посилення впливу лісового господарства на соціально-економічне піднесення багатолісних регіонів залежить від усунення перегинів у визначенні бази стягнення рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів. Доведено, що стратегічним пріоритетом модернізації інструментарію фіскального регулювання господарського освоєння лісоресурсного потенціалу виступає зниження податкового навантаження на сектор державних лісових господарств.

Ключові слова: фінансовий вимір, лісове господарство, лісоресурсний потенціал, багатолісний регіон, місцеві бюджети, рентна плата, екосистемні послуги.

It is substantiated that forestry is the main structuring element of the economic complexes of multi-forest regions in terms of strengthening the economic self-sufficiency of territorial entities, increasing the level of employment and self-employment of the population and increasing revenues to local government budgets. It is established that the system of tax regulation of economic development of forest resource potential directly correlates with the

requirements of fiscal decentralisation, since in 2013–2023 the share of local budgets in the revenues of taxes and mandatory payments to the Consolidated Budget of Ukraine paid by the State Forestry sector fluctuated in the range of 26.1–52.0%. It has been found that the high share of taxes and mandatory payments to local budgets paid by state forestry is largely ensured by the equivalent distribution of rent for the special use of forest resources between central and local public financial funds. The research has shown that in 2023, compared to 2013, the share of local budgets in the structure of total revenues from rent for special use of forest resources to the Consolidated Budget of Ukraine increased from 34.4% to 55.2%, which indicates an increase in the impact of the state forestry sector on the level of financial capacity of basic-level territorial communities. It is substantiated that in the short and medium term, the strengthening of forestry's impact on the socio-economic development of multi-forested regions depends on eliminating the distortions in determining the base for collecting rent for the special use of forest resources, which encourage permanent forest users to artificially narrow the base for calculating rent payments and develop the most liquid component of the forest fund. It is proved that the strategic priority of modernising the instruments of fiscal regulation of economic development of forest resource potential and enhancing the impact of forestry on accelerating the pace of socio-economic growth of multi-forested regions is to reduce the tax burden on the State forestry sector by shifting the main fiscal burden from value added and rental income to activities related to the commercialisation of forest ecosystem services, in particular, the use of useful properties of forests in recreational forestry and agroforestry.

Keywords: financial dimension, forestry, forest resource potential, multi-forested region, local budgets, rent, ecosystem services.

Постановка проблеми. Зрушення у структурі національного господарства, що зумовлені повномасштабним вторгненням російських окупантів на територію України, підвищили вагомість лісового господарства у відтворювальних пропорціях господарських комплексів багатолісних регіонів. Для таких регіонів лісогосподарське виробництво виступає однією з основних структуроутворюючих ланок господарського комплексу, що забезпечує необхідний рівень зайнятості та самозайнятості місцевого населення і формує ресурсну базу для суміжних галузей. У той же час постійні лісокористувачі виступають головними бюджетонаповнюючими організаціями територій, які є ареалом концентрації лісових ресурсів, і значною мірою визначають фіскальну спроможність територіальних громад базового рівня. Поглиблення інституційних трансформацій у сфері лісового господарства, зокрема здійснення укрупнення постійних лісокористувачів з подальшою їх корпоратизацією, певною мірою вплинуло на результативність розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу як в частині підвищення рівня фіскальної віддачі залучених у господарський обіг складових лісового багатства, так і в частині нарощення ресурсної бази деревообробного виробництва і створення умов для комерціалізації екосистемних послуг лісів. В умовах бюджетно-фіскальної децентралізації забезпечення еквівалентного вилучення частини рентних доходів та частини доданої вартості, які формуються у секторі державних лісових господарств, виступає вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів і

зміцнення тим самим господарської самодостатності територіальних утворень. З огляду на це фінансовий вимір впливу лісового господарства на соціально-економічне піднесення регіонів України в умовах воєнного часу та корпоратизації сектору державних лісових господарств відзначається комплексом системних суперечностей та структурних дисбалансів і потребує поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В 2000–2023 роках у працях вітчизняних вчених та практиків В. Голяна, О. Дзюбенка, В. Касюхничка, М. Кизима, Ю. Марчука, І. Соловія, О. Хорошка, М. Шершуна та інших пропонуються авторські підходи стосовно підвищення рівня дієвості впливу сфери лісового господарства на темпи соціально-економічного піднесення регіонів України [1–5]. Увага акцентується на формуванні сучасної моделі фіскального регулювання розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, а також на методології та принципах вертикального і горизонтального розподілу частини доданої вартості та рентних доходів, котрі створюються у сфері лісогосподарського виробництва. Зокрема, В. Голян, Ю. Марчук, Ю. Погуляйко, Д. Матрунчик та О. Дзюбенко стверджують, що ключовим моментом у фіскальному регулюванні лісогосподарювання виступає встановлення оптимальної величини фіскального впливу на діяльність постійних лісокористувачів, який би, з однієї сторони, забезпечував максимізацію фінансових потоків до публічних бюджетних та позабюджетних фондів, а з іншої – стимулював нарощення внутрішніх джерел інвестування розширеного відтво-

рення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, а також модернізації лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури [1]. Даний підхід доцільно взяти на озброєння, оскільки виходячи з пріоритетів соціально-економічного піднесення територій, котрі виступають ареалом концентрації лісових ресурсів, інструментарій фіскального регулювання лісогосподарювання поряд з суто фіскальною має виконувати і відтворювальну функцію, тобто частина акумульованої в публічних бюджетних фондах рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та частина дивідендів, котрі сплачуються постійними лісокористувачами з чистого прибутку, має спрямовуватися у спеціальні фонди розвитку лісового господарства, зокрема в частині створення надійних джерел інвестування проєктів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення основного капіталу державних лісових господарств.

Ключового значення в контексті посилення впливу лісового чинника на розвиток регіональних господарських комплексів, на думку М. Шершуна та В. Касюхнич, набуває формування відповідного інструментарію стимулювання залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій в оновлення об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури. Виникає необхідність формування прийняттого рівня інвестиційної привабливості лісогосподарського землекористування на основі врахування екологічних пріоритетів підвищення економічної ефективності використання лісоресурсного потенціалу. Даний фактор має вагоме значення в контексті повоєнного відновлення галузі [5, с. 49]. У нинішніх умовах надмірної звуженості джерел та методів інвестиційного забезпечення потреб сектору державних лісових господарств важливим чинником нарощення інвестиційних вливань у розширене відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізацію лісогосподарської інфраструктури виступає укладання угод державно-приватного партнерства у формі створення кластерних об'єднань, в межах котрих забезпечуватиметься консолідація інвестиційних ресурсів державних лісових господарств та суб'єктів приватного підприємництва, що у середньостроковій перспективі дасть можливість підвищити вагомість сфери лісового господарства у відтворювальних пропорціях господарських комплексів багатолісних регіонів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У той же час не повною мірою узагальненим є розгляд фінансового

виміру впливу лісового господарства на темпи соціально-економічного піднесення регіонів України в частині зростання надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих бюджетів, що вимагає усунення проявів нееквівалентності встановлення ставок даного фіскального платежу та ліквідації системних перегинів при визначенні бази його нарахування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розгляд фінансового виміру впливу лісового господарства на соціально-економічне піднесення регіонів України з врахуванням викликів воєнного часу та повоєнного відновлення національної економіки, а також наслідків корпоратизації лісового сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збройна агресія російських загарбників проти українського народу та становлення нової глобальної природоохоронної архітектоники вимагають перегляду пріоритетів розвитку лісового господарства як вагомої ланки національного господарства, а також базового сектора господарського комплексу багатолісних районів. За таких умов лісове господарство поряд з виконанням традиційних функцій стає важливим чинником забезпечення обороноздатності країни та підвищення рівня енергетичної безпеки держави, а для багатолісних регіонів виступає вагомим фактором зростання доходів місцевих бюджетів та зміцнення господарської самодостатності цих територій. У багатолісних регіонах лісове господарство виступає основною структуроутворюючою ланкою господарського комплексу, оскільки створює ресурсну базу для функціонування суміжних галузей.

Суб'єктами виробничо-господарської діяльності, які здійснюють ведення лісового та мисливського господарства, є постійні користувачі – державні та комунальні лісові господарства. У більшості регіонів основними лісокористувачами є державні лісові господарства, а віднедавна філії ДП «Ліси України». Постійні лісокористувачі, діючи у відповідності з пріоритетами національної лісової політики, а також існуючим інституціональним середовищем лісогосподарювання реалізують заходи стосовно лісовідновлення та лісовідтворення, лісорозведення, лісоохоронної діяльності, заготівлі та транспортування деревини, побічного лісокористування, заготівлі другорядних лісових матеріалів, проведення агролісомеліоративних робіт, розбудови індустрії рекреаційного лісокорис-

тування, відтворення фауністичних ресурсів. Постійні лісокористувачі активно залучають суб'єктів підприємницької діяльності до виконання комплексу лісогосподарських заходів, що здійснює позитивний синергетичний вплив на відтворювальні пропорції у господарських комплексах багатолісних регіонів.

Питома вага лісового господарства у структурі ВВП України у 2013–2023 роках коливалася в інтервалі 0,34–0,52%. Незважаючи на номінально невисоку питому вагу у структурі ВВП країни, лісове господарство виступає важливою структуроутворюючою ланкою у господарських комплексах багатолісних регіонів. В умовах російської збройної агресії, нових глобальних та євроінтеграційних викликів, а також поглиблення децентралізації, підвищується вагомість лісового господарства у соціально-економічному піднесенні територій, в першу чергу сільських, котрі виступають основним ареалом концентрації лісоресурсних благ. У багатолісних регіонах лісове

господарство виступає важливим детермінантом зайнятості і самозайнятості місцевого населення, а також створення ресурсної бази функціонування деревообробних виробництв.

Галузь лісового господарства починає відігравати більш вагомую роль у зміцненні обороноздатності країни та прикордонних регіонів, оскільки забезпечує зведення мережі фортифікаційних споруд, а також у нарощенні асиміляційного потенціалу територій, постраждалих внаслідок воєнних дій та техногенно-екологічних аварій і катастроф. Постійні лісокористувачі виступають одними з основних бюджетоутворюючих організацій у багатолісних районах, оскільки значна частина податків та обов'язкових платежів надходить до місцевих бюджетів (рис. 1).

Причиною зменшення у 2023 році порівняно з 2013 роком питомої ваги місцевих бюджетів у надходженнях податків, зборів та обов'язкових платежів до публічних бюдже-

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

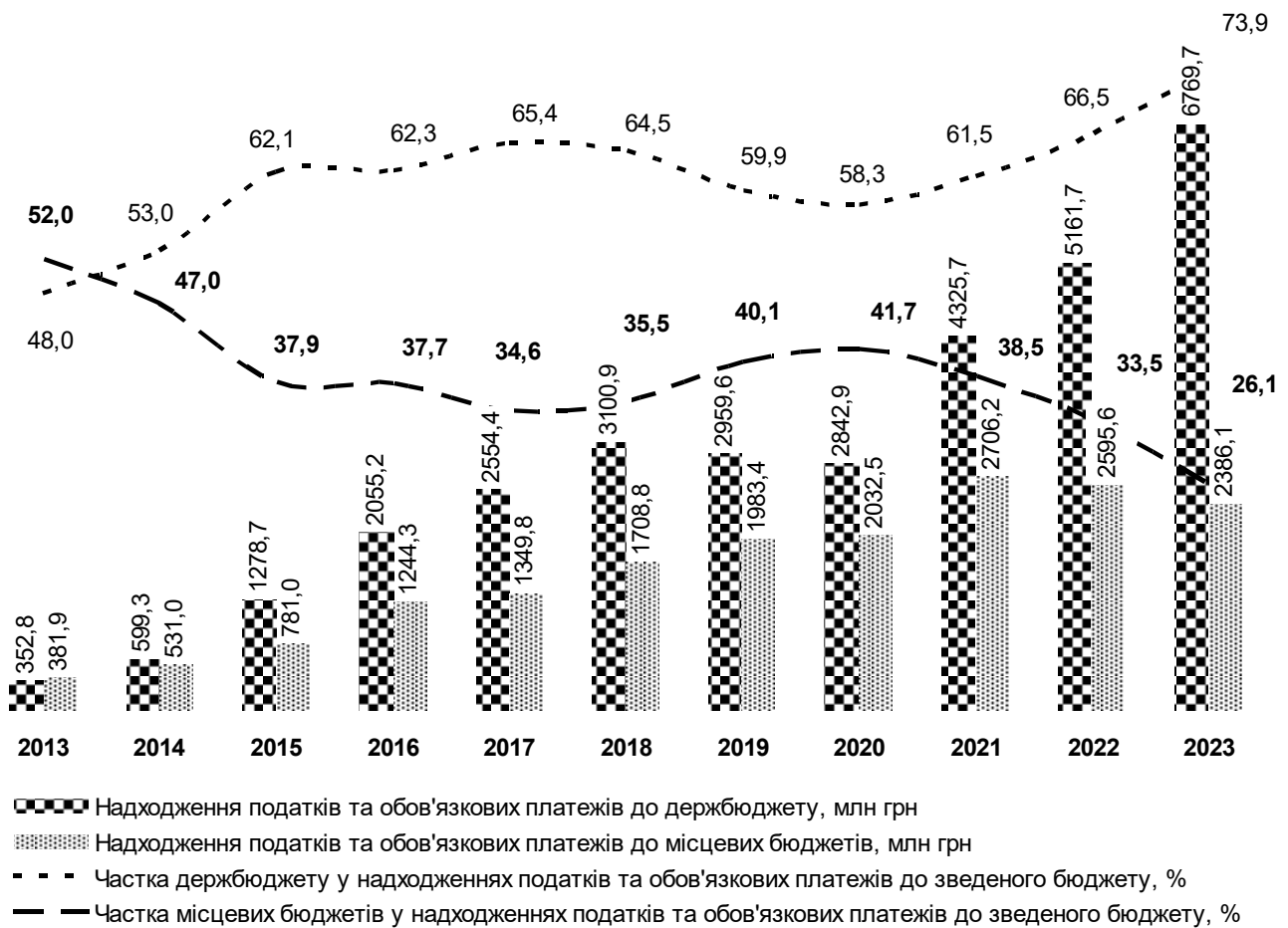

Рис. 1. Динаміка надходжень податків та обов'язкових платежів сектору державних лісових господарств до держбюджету та місцевих бюджетів України у 2013–2023 роках

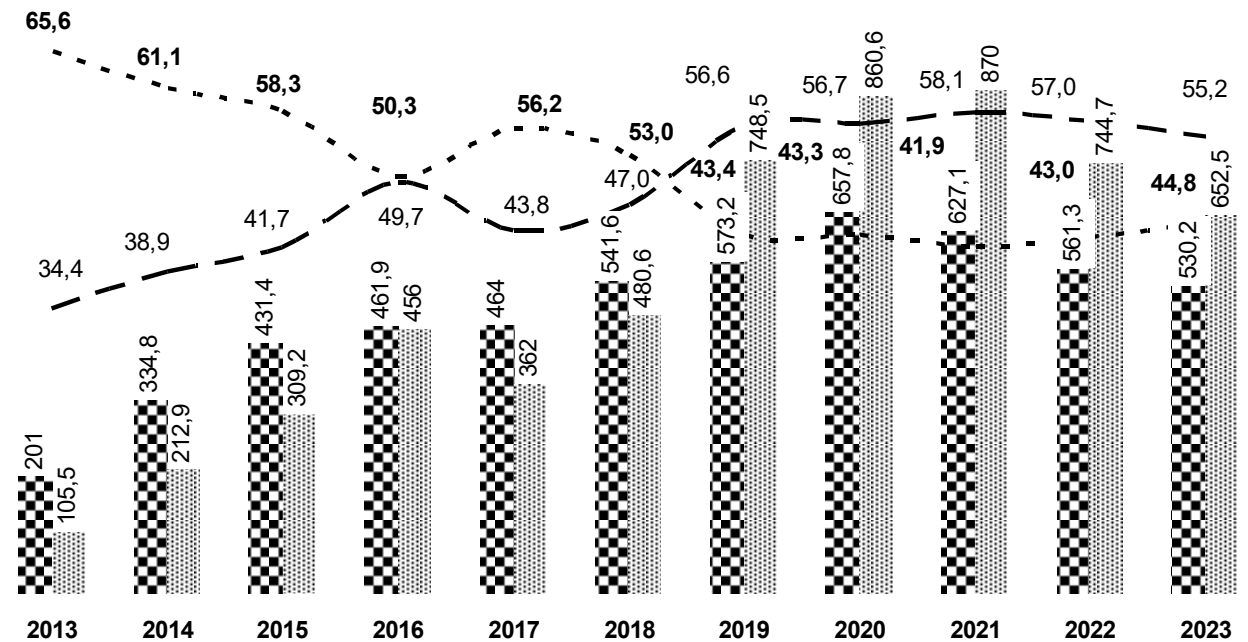
Джерело: розраховано за даними Держаного агентства лісових ресурсів України

тів України стало значне зростання сум ПДВ у зв'язку з перманентним підвищенням цін на деревину. У 2023 році чітко простежується картина підвищення рівня централізації податкових вилучень у лісопродуктивних ланцюгах, що також певною мірою зумовлено корпоратизацією сектору державних підприємств.

Водночас в динаміці окремих фіскальних платежів спостерігається зворотна картина, тобто зростання частки надходжень до місцевих бюджетів, що позитивним чином впливає на господарську самодостатність територіальних громад базового рівня, особливо тих, де концентруються найбільш ліквідні складові лісоресурсного потенціалу. Позитивна тенденція в частині вертикального розподілу податкових вилучень у лісопродуктивних ланцюгах на користь місцевих бюджетів спостерігається стосовно адміністрування рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів. Якщо у 2013 році частка місце-

вих бюджетів у міжбюджетному розподілі лісоресурсної ренти становила 34,4%, то у 2023 році – 55,2% (рис. 2).

На відміну від інших складових рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів в частині розподілу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів реалізовано пріоритет бюджетно-фіскальної децентралізації, проявом чого є поступове зростання частки відрахувань лісоресурсної ренти до місцевих бюджетів і зменшення частки відрахувань до держбюджету у 2013–2023 роках. Якщо у 2013 році до держбюджету надходило 65,6% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, сплачених сектором державних лісових господарств, то у 2015 році – 58,3%, у 2019 році – 43,3%, у 2020 році – 41,9%, у 2022 році – 43,0%, у 2023 році – 44,8%. Натомість зворотна тенденція спостерігається в динаміці частки надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих

- ■ ■ ■ ■ Надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до держбюджету, млн грн
- ▒ ▒ ▒ ▒ ▒ Надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих бюджетів, млн грн
- - - Частка держбюджету у надходженнях рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до зведеного бюджету, %
- Частка місцевих бюджетів у надходженнях рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до зведеного бюджету, %

Рис. 2. Динаміка надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів сектору державних лісових господарств до держбюджету та місцевих бюджетів України у 2013–2023 роках

Джерело: розраховано за даними Держаного агентства лісових ресурсів України

бюджетів України. Так, у 2013 році до місцевих бюджетів надходило 34,4% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, у 2015 році – 41,7%, у 2019 році – 56,6%, у 2020 році – 56,7%, у 2021 році – 58,1%, у 2022 році – 57,0%, у 2023 році – 55,2%. Таким чином чітко викристалізувався тренд посилення впливу лісового господарства на соціально-економічне піднесення регіонів у зв'язку зі зростанням частки відрахувань лісоресурсної ренти до місцевих бюджетів.

З метою посилення впливу лісового господарства на соціально-економічне піднесення територіальних утворень доцільно поступово усувати існуючі перегини у встановленні ставок рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, щоб підвищити заінтересованість постійних лісокористувачів у комплексному використанні сировинної складової лісоресурсного потенціалу та корисних властивостей лісів. Також доцільно частину фіскальних платежів, вилучених з рентних доходів та доданої вартості, концентрувати у спеціальних фондах розвитку лісового господарства, зокрема в частині формування джерел інвестиційного забезпечення розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізації мережі об'єктів лісогосподарської інфраструктури.

Створення такого роду спеціальних фондів є необхідним для підвищення ефективності відновлення порушених воєнними діями лісових біогеоценозів, створення сучасних полюсів росту та ділової активності у багатолісних регіонах, формування інституційного підґрунтя реалізації міжнародних та національних лісоохоронних проєктів. Нарощення інвестиційних вливань у модернізацію основних лісогосподарських засобів дасть змогу у багатолісних регіонах (Карпати, Полісся, Поділля), які не відзначаються високим рівнем

концентрації центрів промислового виробництва, перетворити державні лісові господарства у полюси інноваційного розвитку, центри регіонального комплексоутворення, базовий фактор забезпечення сільської зайнятості і самозайнятості.

Висновки. Лісове господарство України виступає базовою ланкою господарських комплексів багатолісних регіонів. В умовах воєнного часу та структурних зрушень у національному господарстві лісове господарство починає відігравати більш вагомую роль у забезпеченні обороноздатності країни та зміцненні енергетичної безпеки. У багатолісних регіонах постійні лісокористувачі виступають одними з основних бюджетонаповнюючих організацій, що вимагає модернізації існуючої системи фіскального регулювання лісогосподарювання, щоб посилити вплив лісового господарства на темпи соціально-економічного піднесення через зростання надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та інших податків і обов'язкових платежів до місцевих бюджетів. Водночас доцільно уникати надмірного податкового навантаження на сектор державних лісових господарств, щоб не звужувати інвестиційні можливості даних суб'єктів виробничого господарської діяльності в частині активізації процесів лісовідновлення і лісорозведення, а також модернізації основних лісогосподарських засобів. Частину рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та частину дивідендів сплачених з чистого прибутку постійних лісокористувачів доцільно концентрувати у спеціальних фондах інвестиційного забезпечення розвитку лісового господарства як в частині розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, так і в частині модернізації лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голян В., Марчук Ю., Погуляйко Ю., Матрунчик Д., Дзюбенко О. Формування сучасної моделі фіскального регулювання лісогосподарювання як важлива передумова інноваційної трансформації лісового сектора України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 3(56). С. 139–155.
2. Кизим М. О., Ярошенко І. В. Інструменти лісової політики України. *Проблеми економіки*. 2018. № 2. С. 66–70.
3. Соловій І. П., Лесюк Г. М. Роль лісового сектору України в національному плані повоєнного відновлення і Європейському зеленому курсі: попередній аналіз. *Економіка України*. 2024. № 8(753). С. 88–104.
4. Хорошко О. В. Проблеми та перспективи впровадження інноваційної моделі адміністрування підприємств лісової галузі України. *Механізм регулювання економіки*. 2022. № 3-4(97-98). С. 46–50.
5. Шершун М. Х., Касюхнич В. Ю. Економічна складова розвитку лісової галузі в умовах воєнного стану. *Збалансоване природокористування*. 2023. № 1. С. 45–52.

REFERENCES:

1. Holian V., Marchuk Yu., Pohuliaiko Yu., Matrunchyk D., Dziubenko O. (2024). Formuvannia suchasnoi modeli fiskalnoho rehuliuвання lisohospodariuvannia yak vazhlyva peredumova innovatsiinoi transformatsii lisovoho sektora Ukrainy [Formation of a modern model of fiscal regulation of forestry as an important prerequisite for innovative transformation of the forest sector of Ukraine]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 3(56), pp. 139–155.
2. Kyzym M. O., Yaroshenko I. V. (2018). Instrumenty lisovoi polityky Ukrainy [Instruments of forest policy of Ukraine]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, no. 2, pp. 66–70.
3. Solovii I. P., Lesiuk H. M. (2024). Rol lisovoho sektoru Ukrainy v natsionalnomu plani povoiennoho vidnovlennia i Yevropeiskomu zelenomu kursu: poperednii analiz [The role of the forest sector of Ukraine in the national plan of post-war recovery and the European Green Deal: a preliminary analysis]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 8(753), pp. 88–104.
4. Khoroshko O. V. (2022). Problemy ta perspektyvy vprovadzhennia innovatsiinoi modeli administruvannia pidprijemstv lisovoi haluzi Ukrainy [Problems and prospects of implementing an innovative model of administration of enterprises of the forestry sector of Ukraine]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Mechanism of Economic Regulation*, no. 3-4(97-98), pp. 46–50.
5. Shershun M. Kh., Kasiukhnych V. Iu. (2023). Ekonomichna skladova rozvytku lisovoi haluzi v umovakh voiennoho stanu [Economic component of the development of the forestry sector under martial law]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia – Balanced nature management*, no. 1, pp. 45–52.